

ΜΝΗΜΗ ΕΤΑΙΡΩΝ

Γεώργιος Ἀράγης

ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

Στοιχεία προσωπογραφίας

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1988

ΜΝΗΜΗ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

1927-1985

Ὁμιλία ποὺ ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Συγγραφέων, εἰς μνήμην τοῦ μέλους τῆς Γιώργου Ἰωάννου. Ὁμιλητής: Γιώργος Ἀράγης. Θέμα: «Γιώργος Ἰωάννου: Στοιχεῖα προσωπογραφίας». Αἴθουσα: Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Δήμου Ἀθηναίων. Παρασκευή, 21 Νοεμβρίου 1986.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
Παπαδιαμαντοπούλου 11, 115 28 'Αθήνα
τηλ. 72 20 588

ΣΤΙΣ «ΜΝΗΜΕΣ ΕΤΑΙΡΩΝ», που καθιέρωσε ἡ «Ἐταιρεία Συγγραφέων», δόθηκε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή μὴ προτεραιότητα στὸ πρόσωπο τῶν ἐκλιπόντων.¹ Εἶναι φανερὸ πὼς ἔτσι οἱ ὀμιλητὲς ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἀνακαλέσουν κυρίως ὅ,τι χάθηκε, τὴ ζεστὴ ἀνθρώπινη παρουσία, καὶ ὄχι νὰ κάνουν ἀναλύσεις ἔργων ποὺ ἄλλωστε θὰ ἦταν δύσκολο νὰ χωρέσουν στὰ πλαίσια σύντομων ὀμιλιῶν. Ὑποθετώντας τὸ πνεῦμα αὐτὸ κάπως ἀκράϊα, θὰ ἤθελα νὰ δώσω ἀπόψε μερικὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν προσωπογραφία τοῦ Γιώργου Ἰωάννου — τοῦ λογοτέχνη ποὺ χάθηκε στὶς 16 τοῦ Φλεβάρη τῆς περασμένης χρονιάς.

Ἄλλὰ πρὶν προχωρήσω ἴσως χρειάζεται νὰ πῶ δυὸ λόγια πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Ἐξω ἀπὸ τὴν ἀναπόληση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὸ καλεῖ τώρα ἡ ὥρα, τί νόημα ἔχουν ἄλλα εἰδικότερα στοιχεῖα τῆς

---

1. Ἀναφέρομαι στὴ γνωστὴ ἔκδοση τῆς Ἐταιρείας «Μνήμη Ἐταίρων», Ἀθήνα 1986.

προσωπογραφίας του; Ξέρουμε ότι συχνά οί βιογραφίες τῶν λογοτεχνῶν ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἔργου τους. Καὶ ξέρουμε πῶς στίς μέρες μας θεωροῦμε αὐτὲς τίς ἐρμηνεῖες ὄλο καὶ περισσότερο ἀφερέγγυες. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ δὲ θά 'ταν ἄσκοπο νὰ πῶ ὅτι τὰ παρακάτω δὲν ἔχουν πρόθεση νὰ φωτίσουν τὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννου ἀπὸ καμιά πλευρά, οὔτε βέβαια ἔχουν προκύψει ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ δοσμένου ἔργου του. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος εἶναι γνωστὸ πῶς ὑπάρχει ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ πρόσωπο ὅσων ξεχώρισαν στὸ δημόσιο στίβο. Δὲν ξέρω ποιὰ εἶναι ἡ αἰτία ἀκριβῶς. Θέλω νὰ πιστεύω ὅμως πῶς δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα νοσηρῆς περιέργειας ἢ δὲν εἶναι μόνο. Τί μᾶς κάνει π.χ. νὰ ζητοῦμε τόσο ἐπίμονα τὴν εἰκονογραφία τοῦ Ἀ. Κάλβου; Ἴσως νὰ εἶναι, μεταξύ ἄλλων, ἡ ἐνοχλητικὴ ἀμηχανία ποὺ αἰσθανόμαστε μπροστὰ στίς ἀγνωστες πτυχὲς προσώπων καὶ πραγμάτων τὰ ὁποῖα ἀπὸ ὀρισμένη ἀποψη μᾶς ἀφοροῦν. Ἀνεξάρτητα ὡστόσο ἀπ' αὐτὸ γνωρίζουμε ὅτι στὸ παρελθὸν ἡ ἔλλειψη πληροφοριῶν ἀπὸ πρῶτο χέρι ἐπέτρεψε, ὅπως π.χ. στὴν περίπτωση τοῦ Καβάφη καὶ τοῦ Καρυωτάκη, νὰ κυκλοφορήσουν ἀβάσιμες φῆμες. Εἶναι προτιμότερο ἔτσι, ἂν πρόκειται νὰ γίνεи κάποτε λόγος γιὰ

τὸ ἄτομο ἐνὸς συγγραφέα, νὰ ὑπάρχουν πληροφορίες τέτοιες ὥστε νὰ μὴν εἶναι εὐκόλη ἢ αὐθαίρετη ἀναφορὰ στὸ πρόσωπό του. Εἶναι καλύτερα νὰ δίνουμε ἐγκαιρα μερικὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς λογοτέχνες μας παρὰ ν' ἀφήνουμε τὴ δουλειὰ αὐτὴ νὰ τὴν κάνει ἡ φαντασία τῶν μεταγενέστερων.

Ἴσως ὅμως μακρηγόρησα καὶ θὰ πρέπει νὰ περάσω στὸ συγκεκριμένο θέμα.

Ὁ Γιῶργος Ἰωάννου, πρωτότοκος γιὸς προσφυγικῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, γεννήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1927 στὶς 20 τοῦ Νοέμβρη. Σὲ ὠριμὴ ἡλικία εἶχε μέτριο ἀνάστημα καὶ σωματικὸ τύπο μᾶλλον πληθωρικὸ. Μελαχρινός, μέ φυσιογνωμία ἀδρῆ, εἶχε γκριζὰ ἐκφραστικὰ μάτια καὶ μαῦρα σγουρὰ μαλλιά. Τὸ βᾶδισμά του ἦταν βαρὺ καὶ κάπως ἀργό, ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸ γιὰ ὅσους τὸν ἤξεραν ὥστε νὰ τὸ ἀναγνωρίζουν ἀπὸ μακριά. Ντυνόταν ἀπλά, δίχως ἐπιτηδευση, μὲ κοστοῦμι συνήθως σκοῦρο, χωρὶς ν' ἀκολουθεῖ τὴν ἐκάστοτε μόδα. Ἔτσι δὲ φόρεσε π.χ., ὅταν ἦταν τοῦ συρμοῦ, παντελόνι καμπάνα, δὲν ἄφησε μακριὰ μαλλιά, φαβορίτες, κ.λπ. Ἡ φωνὴ του λίγο βαθιὰ

παρουσίαζε σπασίματα κατά τρόπο που ως σύνολο ανταποκρινόταν στον τύπο της φωνής που ονομάζει ο λαός «κατσαρή». Στην όμιλία του υπήρχε ένα ιδιότυπο «τίκ», κάτι σαν έλαφρό φτάρνισμα, που εκδηλωνόταν ακανόνιστα. Φαίνεται όμως πώς δεν ήταν όλωσδιόλου ανεξέλεγκτο γιατί σε μερικές δημόσιες ομιλίες του δε γινόταν αισθητό. Γνώρισμα επίσης της όμιλίας του ήταν ότι έσερνε συνήθως έλαφρά την τελευταία συλλαβή ή το γράμμα της κάθε φραστικής ενότητας. Έχοντας καθαρή άρθρωση, μιλούσε άβιαστα, πάντα σχεδόν κουβεντιαστά, οργανώνοντας το λόγο του περισσότερο παρεκβατικά παρά συγκεντρικά. Θέλω να πω ότι συνήθως δεν ανάπτυσσε ένα θέμα σφαιρικά, επιμένοντας στην αρχική προσέγγισή του, αλλά ξεκινώντας απ' αυτό προχωρούσε με διαδοχικές παρεκβάσεις προς άλλες κατευθύνσεις. Στο γραφείο του για παράδειγμα είχε τέσσερις κάπως ευρύχωρες ξύλινες καρέκλες που του άρεσαν. Κάποτε τις σχολίασε περίπου έτσι. «Είναι εύρημα. Τις ανακάλυψα μιὰ μέρα που τριγυρνούσα στο Μοναστηράκι. Βλέπεις εκεί πολλά ώραϊα, ακόμα και στα κοντινά στενά. Έκτός από τα διάφορα και την ατμόσφαιρα είναι και τα σπίτια της παλιάς Αθήνας. Τα θυμάμαι από μικρό παιδί

καὶ τὰ συγκρίνω μὲ τὰ παλιὰ τῆς ἀπάνω Θεσσαλονίκης. Ἄλλες γειτονιὲς ἐκεῖνες, ἄλλος ἀέρας, πὺθ βυζαντινός. Προπάντων οἱ παλιὲς ἐκκλησιᾶς μὲ τὶς εἰκόνες τοὺς δίνουν ἄλλο χρῶμα...» κ.λπ. Ἐννοεῖται πὺθ δὲ μετὰφερα ἀκριβῶς τὰ λόγια του, ἀλλὰ τὸ σχῆμα τοῦ παρεκβατικοῦ τρόπου μὲ τὸν ὅποιο κυλοῦσε ὁ λόγος του. Λόγος ἀνετος, ζεστός καὶ εὐλύγιστος. Λὲς καὶ τὰ πράγματα στὰ ὅποια ἀναφερόταν ἔρχονταν ἕνα ἕνα μόνα τοὺς νὰ πάρουν τῆ σειρά τοὺς στῆ ροῆ τῆς ὀμιλίας του.

Στὸ σπιτικὸ περιβάλλον ποῦ πέρασε τὰ τελευταῖα 14 χρόνια τῆς ζωῆς του (Δεληγιάννη 3, Ἐξάρχεια), ἰδίως στὸ μακρόστενο δωμάτιο ὅπου εἶχε τὸ γραφεῖο του, θὰ ἔκανε ἐντύπωση νομίζω στὸν καθένα ἢ ἀτμόσφαιρα κλεισούρας καὶ ἀπομόνωσης ποῦ ὑπῆρχε. Ὅχι πὺθ δὲ δεχόταν φίλους καὶ γνωστούς. Ὁ χῶρος ὅμως φαινόταν πρῶτα πραγματικὰ κλειστός καθὼς εἶχε καλύψει τὰ παράθυρα ἔτσι ποῦ νὰ νομίζεις ὅτι δὲν ὑπῆρχαν. Κι ἔπειτα ὡς αἴσθηση ἢ ἐπίπλωση καὶ ἡ παρουσία του δημιουργοῦσαν κλίμα ἡσυχαστήριου. Ἄν καὶ τοῦ ἄρεσε νὰ περπατᾶει καὶ ἦταν δεινὸς περιπατητῆς τῆς πόλης, ἐντούτοις δὲν ἦταν ἄνθρωπος τοῦ ἀνοιχτοῦ χώρου καὶ τῆς ἐξοχῆς. Διακοπές, ἐκδρομὲς σὲ νησιὰ καὶ σὲ βουνά,

θαλασσινὰ μπάνια, φυσική ἀγωγή, σ' αὐτὰ δὲ χάριζε τὸν καιρὸ καὶ τὴν ἔγνοια του. Ἀντίθετα, ἐννοοῦσε νὰ κλείνεται τὶς ἐλεύθερες ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα ὥρες καὶ νὰ ἐργάζεται ἀκούραστα. Ἀκούραστα; Ὁχι ἀκριβῶς ἀλλὰ ἐπίμονα καὶ σχεδὸν πυρετικά. Κι ἡ στάση του αὐτὴ εἶχε διαποτίσει τὸν ἰδιωτικὸ χῶρο στὸν ὁποῖο ἐργαζόταν κι ὁ ὁποῖος τελικὰ συνταιριάζοταν μαζί του. Ἐνα βαρὺ ξύλινο γραφεῖο πού φωτιζόταν χαμηλά, βιβλιοθήκες μὲ γεμάτα ράφια, τέσσερις ξύλινες πολυθρόνες, ἓνα σινί, μιὰ ρηχὴ κανίστρα φορτωμένη πάντα μὲ διάφορα φρούτα, μιὰ τηλεόραση μόνιμα σχεδὸν κλειστή, μιὰ λάμπα παλιοκαιρίτικη, μερικὰ ἐνθυμήματα καὶ μερικὰ ἄλλα πράγματα. Δεξιὰ ἀπὸ τὸ γραφεῖο στὰ ράφια τῆς βιβλιοθήκης διάφορα λεξικά ἔτσι πού νὰ τὰ φτάνει μὲ τὸ ἄπλωμα τοῦ χεριοῦ — κι ἀνάμεσά τους τὰ λεξικά τοῦ Βοσταντζόγλου τὸν ὁποῖο ἐκτιμοῦσε ιδιαίτερα. Πάνω στὸ γραφεῖο βιβλία, μολύβια, χαρτί, πάντα ἓνα μεγάλο βαρὺ ποτήρι μὲ νερὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔπινε συχνὰ καὶ πίσω ἀπὸ τὸ γραφεῖο στῆ μόνιμη θέση του ὁ ἴδιος... Ὅ,τι προεῖχε σ' αὐτὸν τὸ χῶρο δὲν ἦταν τὸ ἔργο του ἢ ἡ φήμη του, ἀλλὰ ἡ ἀμεσότητα τῆς συμπεριφορᾶς καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα, πού προανάφερα, τῆς κλεισούρας.

Γιὰ τὸ δημοσιευμένο ἔργο του, ὅσο ξέρω, δὲ μιλοῦσε. Τοῦ ἄρεσε ὅμως νὰ μιλάει γιὰ τὰ μελλοντικά του σχέδια, ἰδίως γιὰ κάποιο ἢ κάποια μυθιστορήματα πού ἤθελε νὰ γράψει. Καθὼς καὶ γιὰ μιὰ ἐκτενὴ μελέτη πάνω στὶς *Μακεδονικὲς Ἱστορίες* τοῦ Γ. Μόδη, τὸ ἔργο τοῦ ὁποίου γενικότερα ἐκτιμοῦσε. Πάντα σ' αὐτὲς τὶς κουβέντες λογάριαζε τὸν ἐλεύθερο χρόνο πού θὰ τοῦ ἔμενε ὅταν θὰ ἔπαιρνε τὴ σύνταξη καὶ δὲ θὰ ἔχε ἐπαγγελματικὲς δεσμεύσεις. Τοῦ ἄρεσε ἐπίσης νὰ διαβάζει σὲ φίλους του φρεσκογραμμένα κείμενα, ὅπως καὶ πρόσφατες μεταφράσεις ποιημάτων ἀπὸ τὴν *Παλατινὴ Ἀνθολογία*. Ἦθελε νὰ ξέρει πῶς ἀκούγονταν. Γιὰ τὰ δεύτερα ἰδίως ἐπέμενε νὰ ρωτᾶει κατὰ πόσο τὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα ἄφηνε ἀμετάφραστα ἐναρμονίζονταν γλωσσικὰ μὲ τὰ μεταφρασμένα. Τὸ θεωροῦσε εὐρημα νὰ παρεμβάλει λέξεις, φράσεις, ἡμιστίχια καὶ στίχους αὐτούσιους κι ἐνθουσιαζόταν ὅταν διαπίστωνε καμιὰ φορὰ ὅτι διέφευγε ἀπὸ τοὺς ἀκροατὲς του πῶς ἦταν σφῆνες ἀμετάφραστες. Γι' αὐτὰ τὰ ἀδημοσίευτα γραφτὰ ἄκουγε μὲ προσοχὴ τὰ ὁποιαδήποτε σχόλια γίνονταν, καὶ στὶς περιπτώσεις πού ἦταν ἀρνητικὰ ὁσάκις τὰ ἔβρισκε βásiμα συγκατάνευε. Φαίνεται ὡστόσο πῶς δὲν τὸν ἐνδιέφεραν τόσο τὰ σχόλια

καθεαυτὰ ὅσο ἡ γενικὴ ἐντύπωση. "Ἄν αὐτὴ ἦταν πολὺ θετικὴ ὅλα τ' ἄλλα τὰ παράβλεπε. "Ἄν ὄχι, τότε γύρευε διευκρινίσεις. Μερικὲς φορές ἐντούτοις, ἀκόμη καὶ σ' ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα ἄκουγε τὰ κολακευτικότερα λόγια, ἔκανε ἀλλαγὲς πού τις βλέπαμε ὅταν τὰ δημοσίευε. Γεγονὸς πού δείχνει ὅτι παρόλη τὴ μαθητεία, τὴν πείρα καὶ τὴν εὐχέρεια πού εἶχε στὸ γράψιμο, ἀντιμετώπιζε τὸ κάθε κείμενο σὰ μιὰ δουλειὰ μὲ ἄγνωστες ὡς τότε δυσκολίες. Ἐννοεῖται πὼς δὲν ἀναφέρομαι ἐδῶ στὰ διάφορα ἄρθρα καὶ σημειώματα τὰ ὁποῖα εἶχαν ἐξωλογοτεχνικὴ ἀφετηρία καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα δὲ σήκωνε συζήτηση. "Ἄν ὡστόσο ἄκουγε μὲ τόσο εὐνοϊκὴ διάθεση ὅτιδὴποτε λεγόταν γιὰ τὰ ἀδημοσίευτα γραφτὰ του, γιὰ τὰ δημοσιευμένα εἶχε διαφορετικὴ ἀντίληψη. Προπάντων δὲ δεχόταν νὰ ἀλλάξει τίποτε. Καὶ μιὰ καὶ τὸ φέρνει ἡ ὥρα θὰ ἤθελα νὰ πῶ ὅτι στὰ δημοσιευμένα κείμενα, ἐκτὸς ἀπὸ τις τυπογραφικὲς ἀβλεψίες, δὲν ἔχει διορθώσει οὔτε ἓνα κόμμα στὶς νεότερες ἐκδόσεις.

Γιὰ τὸ δημοσιευμένο ἔργο του, ὅπως εἶπα, δὲ συνήθιζε νὰ μιλάει. Ὡς ἄνθρωπος ὅμως ὀρισμένης συντεχνίας, ὁ ὁποῖος ἀναφερόταν συχνὰ σὲ πρόσωπα καὶ πράγματα, ἔδειχνε τις προτιμήσεις του. Ἔτσι,

ἀπὸ τῆ θέσης ποὺ ἔπαιρνε πάνω στὰ σχετικά ζητήματα καὶ προπαντὸς ἀπὸ τὶς ἐπιγραμματικὲς γνώμες του, γινόταν αἰσθητὸ πὼς ἔβλεπε τὴ λογοτεχνία, τὴν πεζογραφία καλύτερα, κυρίως μέσα ἀπὸ τὸ δικό του ἔργο. Κυρίως! Ἡ μονομέρεια τῶν λογοτεχνῶν ἀναφορικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα, ἐκτὸς ἀπὸ ἐξαιρέσεις, εἶναι γνωστὸ φαινόμενο. Ὁ Ἰωάννου δὲν ἀνῆκε στίς ἐξαιρέσεις. Δὲν ἀνῆκε δηλαδὴ στὴν κατηγορία ἐκείνων ποὺ ἂν καὶ ἀξιόλογοι λογοτέχνες ἔχουν ταυτόχρονα ἰδιαίτερη ἔφεση πρὸς τὴ θεωρία καὶ τὴν ἀναλυτικὴ σκέψη κατὰ τρόπο ποὺ νὰ μιλοῦν γιὰ τὰ ἔργα τῶν ὁμοτέχνων τους χωρὶς στενὴ συνάρτηση μὲ τὸ δικό τους. Ἀντίθετα εἶχε κρᾶση κατεξοχὴν ἐμπειρικὴ ἀπὸ τὴν ὁποία καθορίζονταν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ κριτήριά του γιὰ τὴ λογοτεχνία. Παρέμενε ἐμπειρικὸς ἀκόμη κι ὅταν διατύπωνε συλλογισμούς. Ἐμπειρικὰ εἶχε οἰκοδομήσει πέτρα τὴν πέτρα ἓνα δικό του κόσμον στὸν ὁποῖο ἔμενε ἔκτοτε προσηλωμένος ἀπὸ δημιουργικὴ ἀνάγκη. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ἡ μονομέρειά του ὅποια κι ἂν ἦταν εἶχε ἰσχυρὸ ἄλλοθι. Ἄλλοθι τὸ ὁποῖο δὲν ἔχουν λ.χ. οἱ κριτικοὶ καὶ οἱ θεωρητικοὶ τῆς λογοτεχνίας. Ὑπάρχει κάποια ἀντίφαση στὸ νὰ ἔχει τὴν ἀξίωση κανεὶς ἀπὸ ἓνα λογοτέχνη νὰ εἶναι ὅσο γίνεται πιὸ προσωπικὸς

στή δουλειά του και ταυτόχρονα αντικειμενικός στις κρίσεις για τὸ ἔργο τῶν ὁμοτέχνων του. Φυσικά δὲ μιλοῦ για τὴ μεροληπτικότητα, τὴν ὅποια δηλαδὴ γνώμη συγγραφέων γι' ἄλλους συγγραφεῖς ἢ ὅποια δὲν προϋποθέτει ἀγαθὴ προαίρεση.

Κάτι ποὺ διέκρινε τὸ χαρακτήρα του ἦταν, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὁ ἀκραῖος ἢ ἀπόλυτος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετώπιζε συχνὰ διάφορες καταστάσεις — σημαντικὲς ἢ ἀσήμαντες. Δὲ θὰ ἀναφερθῶ σὲ γνωστὲς δημόσιες ἐνέργειες οἱ ὅποιες εἶναι δυνατό νὰ ἐρμηνευτοῦν μεροληπτικά. Θὰ πάρω ὅμως τὴν ἐλευθερία νὰ μνημονέψω δύο μικροπεριστατικά ποὺ εἶναι ἐνδεικτικά γιὰ τὸ χαρακτήρα του ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ἀποψη. Θὰ ἦταν Καθαρὴ Δευτέρα τοῦ 1975, ἀν θυμοῦμαι καλά. Μᾶς εἶχε καλέσει, τὴν κοινὴ μας φίλη Ἑρμιόνη Ἡλιάδη κι ἐμένα, νὰ μᾶς κάνει τὸ βραδινὸ τραπέζι. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ποὺ εἶχε γιὰ νὰ μᾶς φιλέψει ὑπῆρχαν καὶ δύο χορταρικά ποὺ τρώγονται ὠμά, οἱ ρόκες καὶ τὸ κάρδαμο. Ρόκες καὶ κάρδαμο πρώτη φορά βλέπαμε στὴν Ἀθήνα. Τὸν ρωτήσαμε ποῦ τὰ βρῆκε καὶ μᾶς εἶπε στὴ Λαχαναγορά. Καὶ καθὼς ἐπιμέναμε, μᾶς ἐξήγησε ὅτι σηκώθηκε νύχτα πρῶι πρῶι καὶ κατέβηκε στὴ Λαχαναγορὰ νὰ πάρει ρόκες καὶ κάρδαμο ποὺ τὰ

θεωροῦσε παραδοσιακά καθαροδευτεριάτικα χορταρικά. Περιττό νὰ πῶ ὅτι δὲν ἦταν ἡ ἀνάγκη τῆς φιλοξενίας γιὰ τὴν ὁποία χρειάζόταν νὰ μπεῖ σὲ τέτοιο κόπο. Ἡ φιλοξενία ἀντιμετωπιζόταν, ὅπως καὶ ἔγινε τελικά, μὲ ἄλλα ἀποτελεσματικότερα εἶδη ποῦ τὰ ἔβρισκε κανεὶς στὴ γειτονιά του. Ἄλλο ἓνα βράδυ, κάνα χρόνο ἀργότερα, μοῦ τηλεφώνησε ἀνῆσυχος ὅτι λίγο πρὶν εἶχε παρουσιάσει αἱματουρία. Ἐπειδὴ συνέβηκε ξαφνικά καὶ χωρὶς νὰ πονᾷ, ὑπέθεσα ὅτι θὰ ἦταν ἀπὸ ἄλατα. Ἀφοῦ τοῦ εἶπα τὴ γνώμη μου, συμφωνήσαμε νὰ πιεῖ ἀπλῶς νερὸ Λουτρακιοῦ, καὶ ἂν τυχὸν θελήσει, νὰ οὐρήσει σ' ἓνα γυάλινο ποτήρι γιὰ νὰ φανεῖ καλύτερα τὸ χρῶμα. Αὐτὰ ὥσπου νὰ κατέβαινα κι ἐγὼ στὸ σπίτι του, πράγμα ποῦ θὰ γινόταν σὲ δυὸ ὥρες. Ὅταν λοιπὸν ἔφτασα στὸ σπίτι του μοῦ ἔδειξε, σχεδὸν μὲ καμάρι, κάπου 7 ποτήρια γεμάτα οὐρα στὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸ πρῶτο πρὸς τὸ τελευταῖο ἐλαττωνόταν βαθμιαῖα καὶ πῆγαινε νὰ χαθεῖ τὸ αἱματηρὸ χρῶμα. Κι ὅταν ξαφνιασμένος τὸν ρώτησα πότε τὰ γέμισε ὅλα μοῦ εἶπε πὼς ἀμέσως μετὰ τὸ τηλεφώνημα ἀγόρασε δυὸ κιλά νερὸ Λουτρακιοῦ καὶ τὰ ἔπιε¹ σὲ σύντομο χρο-

---

1. Καθὼς εἶναι γνωστὸ τὸ πολὺ νερὸ προκαλεῖ ἔντονη συχνουρία.

νικό διάστημα. Τέτοια συμφωνία βέβαια δὲν εἶχαμε κάνει, ἀλλὰ ὅπως εἶπα νωρίτερα οἱ ἀντιδράσεις του ἦταν συχνὰ ἀκραῖες ἢ ἀπόλυτες. Κι οἱ τέτοιες ἀντιδράσεις, πρέπει νὰ σημειώσω τώρα, σταθμίστηκαν ὄχι λίγες φορές ἀπὸ πολλούς, χωρὶς νὰ ἐξαιρῶ τὸν ἑαυτό μου, μὲ τὰ μέτρα τοῦ «μέσου ὄρου», πράγμα πὸ τὸν ἀδικοῦσε.

Ἄπὸ τὸν τρόπο πὸ μιλοῦσε, ἀλλὰ καὶ συμπεριφερόταν κάποτε, σχημάτιζε τὴν ἐντύπωση κανεὶς πὸς εἶχε ἓνα κάποιο αἶσθημα ἀνασφάλειας. Ἡ ψυχολογία τοῦ βάρους γιὰ νὰ ἐρμηνέψει τέτοια φαινόμενα ἀνατρέχει συνήθως στὶς παιδικὲς ἐμπειρίες. Βέβαια οἱ ἐμπειρίες τίς ὁποῖες εἶχε ὁ Ἰωάννου ὅσο ἦταν νέος ἀλλὰ καὶ ἀργότερα μπορεῖ νὰ ἔπαιζαν τὸ ρόλο τους. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως αὐτὸς ζοῦσε ἔντονα τὸ κάθε τι. Περιμένοντας στὴ στάση τοῦ λεωφορείου καὶ παρατηρώντας τίς φυσιολογικὰ καὶ τὰ φερσίματα ὄσων βρίσκονταν στὴν οὐρὰ ἔφτανε νὰ ζεῖ συναρπαστικὲς στιγμὲς. Κάποτε διηγήθηκε ὀλόκληρη ἱστορία γιὰ ὅ,τι εἶδε καὶ αἰσθάνθηκε μὸλις μπῆκε μέσα σ' ἓνα ὑπεραστικὸ λεωφορεῖο γιὰ νὰ ταξιδέψει. Ἡ ἔνταση μὲ τὴν ὁποία συμμετεῖχε στὰ μικροπράγματα χρωμάτιζε, ὅπως εἶναι φυσικὸ, ὅλες τίς ἀντιδράσεις του. Ἐτσι πὸ οἱ πιθανολογίες του

πάνω στα δυσάρεστα ένδεχόμενα τῆς προσωπικῆς ζωῆς του νὰ φτάνουν κάποτε νὰ τοῦ γίνονται βραχνάδες. Δὲν ἦταν οἱ ἐμπειρίες τῆς νεότητάς του καθοριστικὲς γιὰ τοῦτο ἀλλὰ ἡ ὑπερευαίσθητη ἰδιοσυγκρασία του. Ἀνασφαλεῖς ἀπὸ κάποιες πλευρὲς τουλάχιστο εἴμαστε ὅλοι μας. Ἡ παραδοχὴ ὅμως καὶ ἡ ἔνταση μὲ τὴν ὁποία ζοῦμε τὶς ἀνασφάλειές μας διαφέρει ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο. Ὁ Ἰωάννου πιθανολογοῦσε πάνω στὶς ένδεχόμενες ἀρνητικὲς καταστάσεις σὰ νὰ εἶχε νὰ κάνει κιόλας μὲ γεγονότα. Καὶ τότε ἀναζητοῦσε τὰ ὑποθετικὰ ἢ τὰ πραγματικὰ ἀντισταθμίσιμα. Τοῦ ἄρεσε π.χ. ἡ δημοσιότητα. Ἀλλὰ ὄχι μόνο, γιὰτὶ στὴ δημοσιότητα, στὸ νὰ εἶναι εὐρύτερα γνωστός, ἔβλεπε ἕνα μέσο ἄμυνας στὰ διάφορα πιθανὰ δυσάρεστα. Πάντως ὁ πιὸ συνηθισμένος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἔδινε διέξοδο σὲ τέτοιες καταστάσεις ἦταν τὸ διαβρωτικὸ χιοῦμορ του. Χιοῦμορ τοῦ ὁποῖου οἱ αἰχμὲς δὲ στρέφονταν μονάχα πρὸς τὸν ἔξω κόσμο ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του.

Ἄλλη μιὰ πτυχὴ τῆς προσωπικότητάς του ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν εἶχε τὸ σύμπλεγμα τῆς κοινοτοπίας. Ὑπάρχουν περιστάσεις πού διστάζουμε νὰ ἐκδηλώσουμε τὴν ἀρέσκειά μας γιὰ δεδομένα τὰ ὁποῖα

σύμφωνα με όρισμένα ομαδικά κριτήρια θεωρούνται ξεπερασμένα, άναξιόλογα ή εύτελη. Δυσκολεύεται, ἄς ποῦμε, νά ὁμολογήσει κανείς ὅτι βρίσκει ὠραῖο τὸν Ἐθνικὸ Κῆπο καὶ τοῦ ἀρέσει νά συχνάζει ἐκεῖ, μιὰ καὶ ἐπικρατεῖ ἢ ἀντίληψη πὼς ὁ Κῆπος εἶναι γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ, τὰ ζευγαράκια, τοὺς συνταξιούχους καὶ τοὺς ἐπαρχιωῶτες. Ἄλλοτε πάλι ἡ ἰδέα τοῦ αὐθεντικοῦ ὕλικου ὀρισμένων ἀντικειμένων παίρνει τέτοιες διαστάσεις στὴν κοινὴ ἀντίληψη ὥστε νά ταυτίζεται ἢ διακοσμητικὴ ἀξία τους μὲ τὸ ὕλικό τους. Ὑπάρχει δηλαδὴ κάτι σὰν φετιχισμὸς τοῦ αὐθεντικοῦ ὕλικου ποῦ μᾶς κάνει κάποτε νά δείχνουμε ἀπαρέσκεια γιὰ ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα μᾶς ἀρέσουν. Ὁ Ἰωάννου σὲ μιὰ παρόμοια περίσταση, ἀφοῦ βεβαιώθηκε, ὕστερα ἀπὸ σύγκριση μὲ τὸ πρωτότυπο ποῦ δὲν πουλιόταν, πὼς εἶχε νά κάνει μὲ τὸ ἀκριβὲς ἀντίγραφο μιᾶς παλαιικῆς λάμπας, τὸ πῆρε φανερὰ ἱκανοποιημένος. Ἐνα περιστατικὸ ἀκόμα. Εἴμασταν μιὰ παρέα ἀπὸ 5 ἄτομα καὶ παρακολουθοῦσαμε, βράδυ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, τὸν Ἐπιτάφιο νά κατεβαίνει στὸ Πραγκράτι πρὸς τὸ Ἄλσος. Ἡ φιλαρμονικὴ τοῦ Δήμου ἔπαιζε τὸ «Πένθιμο Ἐμβατήριον» τοῦ Σοπέν, ἐνῶ ἡ γενικὴ ἀτμόσφαιρα ἦταν μᾶλλον ἀμφίθυμη. Τὸ Ἐμβατήριον

θα πρέπει να άρεζε σε όλους αλλά οι τέσσερις μπορώ να πω ότι ξυνόμασταν μπροστά σ' αυτήν την κοινοτοπία. Αντίθετα από τους τέσσερις ό Ιωάννου εκδήλωσε τή συγκίνησή του και είπε πώς ήθελε ν' ακολουθήσουμε τόν Έπιτάφιο. Κάτι που έγινε, καθώς πιστεύω, με κρυφό λύσιμο από όλους τους υπόλοιπους. "Όσο τò σύμπλεγμα τής κοινοτοπίας δέν τόν δυνάστευε άρνητικά, σύμφωνα με τή μαρτυρία τών προηγούμενων περιστατικών, άλλο τόσο δέν τόν δυνάστευε ούτε θετικά. Λέγοντας ότι δέν τόν δυνάστευε θετικά έννοω κυρίως ότι δέν ήταν άνθρωπος τής κατ' επίφαση πρωτοπορίας. Στò λόγο του π.χ. δέν έτρεχε να υίοθετήσει ήχηρές λέξεις-όρους τοῦ συρμού για να φαίνεται ένημερωμένος. Δέ χρησιμοποιούσε στήν όμιλία του παρὰ σπάνια τους διάφορους -ισμούς και δέ χρησιμοποιούσε καθόλου λέξεις όπως συντεταγμένες, παράμετροι, σημαίνον, σημαινόμενο, γραφή, δυναμική, επικεντρώνεται, νοηματοδότης, δόμηση, κ.λπ. Γιατί κι έδω υπάρχει κοινοτοπία με τή διαφορά ότι πρόκειται για κοινοτοπία τοῦ συρμού.

Στήν Αθήνα είχα μείνει περισσότερα χρόνια από εκείνον. Έτσι, λογικά, θα έπρεπε να αισθάνομαι περισσότερο «ίθαγενής», καθόσον μάλιστα είχα

ἔρθει σὲ μικρότερη ἡλικία καὶ ἀσχημάτιστος. Μπορῶ νὰ πῶ ὥστόσο ὅτι γενικὰ δὲν ἔνιωθα νὰ εἶχα ὀργανικούς δεσμούς μετὰ τὴν πόλη ὡς ὑπαίθριο τουλάχιστο περιβάλλον. Καὶ δὲν εἶμουν ὁ μόνος γιατί κι ἄλλοι γνωστοί, παρῶμοια φερτοὶ ἐδῶ, ἔκαναν λίγο πολὺ τὴν ἴδια διαπίστωση. Μὲ τὸν Ἰωάννου ἐντούτοις συνέβαινε κάτι ἀσυνήθιστο, σχεδὸν ἐκπληκτικό. Ἦταν νὰ τὰ χάνει κανεὶς βλέποντας πόσο γρήγορα δημιουργοῦσε δεσμούς μετὰ τοὺς χώρους αὐτῆς τῆς τιμεντένιας πόλης. Ἀρκεῖ νὰ περνοῦσε μιὰ δυὸ φορὲς ἀπὸ τὸ ἴδιο μέρος γιὰ νὰ αἰσθάνεται πῶς εἶχε πιά προσωπικὴ σχέση μαζί του. Προτοῦ καλὰ καλὰ κλείσει πενταετία στὴν Ἀθήνα εἶχε ἀφομοιώσει κιόλας ἢ, γιὰ νὰ τὸ πῶ μετὰ τὸ καβαφικὸ ρῆμα, «αἰσθηματοποιήσει» ὅλη τὴν περιοχὴ τοῦ κέντρου της, ἀπὸ τὰ Πατήσια μέχρι τὴν Ἀκρόπολη κι ἀπὸ τὸ Μεταξουργεῖο μέχρι τοὺς Ἀμπελόκηπους. Βαδίζοντας στοὺς κεντρικούς δρόμους εἶχε νὰ λέει πράγματα πού ἄλλος θὰ χρειαζόταν πολλαπλάσια χρόνια παραμονῆς στὴν πόλη ἔστω καὶ μόνο γιὰ νὰ ὑποφιαστεῖ τὴν παρουσία τους. Τὸ κυριότερο ὥστόσο δὲν ἦταν ὅτι παρατηροῦσε τὰ πάντα ἀλλὰ ὅτι τὰ ἔκανε κτῆμα τῆς ψυχῆς του. Κι αὐτὸ φαινόταν ἀκόμη καὶ στὸ χρῶμα τῆς φωνῆς του. Καθὼς λ.χ.

ἔλεγε «στή Σόλωνος», τὸ ὄνομα τοῦ δρόμου ἤχοῦσε σὰ νὰ ἔβγαينه ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες μιᾶς ζωῆς καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν «Ὀδηγὸ» τῆς πόλης. Ἄν ἡ τέτοια ἀφομοίωση τοῦ περιβάλλοντος ἀποτελοῦσε ζήτημα δουλειᾶς θὰ ἔλεγα πὼς ἦταν ἄθλος τῆς ἀκάματης ζωτικότητάς του. Στὴν πραγματικότητα ὅμως ἀναγόταν σὲ κάτι βαθύτερο γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ξέρω νὰ ἔχουμε κατάλληλη λέξη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πολὺ γενική, ἀόριστη καὶ κάπως φθαρμένη λέξη δαιμόνιο.

Μιὰ ἄλλη πτυχή τοῦ χαρακτήρα τοῦ ἀποτελοῦσε τὸ πάθος του γιὰ τὶς μαρτυρίες. Μαρτυρίες ἐποχῶν, τόπων, νοοτροπιῶν, κ.λπ. Τοῦ ἄρεσαν οἱ παλιές ἐκδόσεις τῶν βιβλίων, ἰδίως τὰ ἐξώφυλλα, ἐπειδὴ τὰ ἔβλεπε προπάντων σὰν τεκμήρια τοῦ καλαισθητικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς τους. Στὴν ἀπέναντι ἀπὸ τὸ γραφεῖο του βιβλιοθήκη εἶχε μιὰ στίβα ἀπὸ τεύχη ἐνὸς κατοχικοῦ περιοδικοῦ ποὺ κυκλοφοροῦσε στὴ Θεσσαλονίκη ἢ γερμανικὴ ὑπηρεσία προπαγάντας, στὸ ὁποῖο ἀνάμεσα στὰ ξένα ὀνόματα ποὺ ὑπόγραφαν πολλὰ κείμενα ὑπῆρχαν καὶ ἑλληνικά. Τὸ θεωροῦσε σπουδαῖο ἀπόκτημα καὶ λυπόταν ποὺ δὲν εἶχε ὀλόκληρη τὴ σειρά. Τὸ πάθος του γιὰ τέτοιες μαρτυρίες τὸν ὀδηγοῦσε συχνὰ στὰ παλαιοβιβλιοπωλεῖα, προπάντων στὸ Μοναστηράκι, ὅπου ἀνασκά-

λευε τὰ πάντα. Κάποτε μοῦ χάρισε ἓνα παλιὸ βιβλίο τὸ ὁποῖο ἀνακάλυψε σέ μιὰ τέτοια ἔρευνα. Ποιήματα, δοκίμια, διηγήματα; "Ὁχι. Τὸ βιβλίο περιεῖχε τὰ σχεδιαγράμματα καὶ τοὺς ἐπιτελικούς χάρτες πού ἔδειχναν πῶς σχεδιάστηκαν καὶ ἔγιναν οἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ στρατοῦ μας κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ 1912-13 καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Γιαννίνων.

"Ὅπως εἶναι γνωστό, ἂν καὶ εἴμαστε θνητοὶ ἐνεργοῦμε συνήθως σὰν ἀθάνατοι ἢ τουλάχιστο σὰ νὰ ἔχουμε λευκοὺς λογαριασμοὺς μὲ τὸ μέλλον. "Ὅ,τι δὲν κάνουμε σήμερα τὸ ἀφήνουμε γιὰ αὔριο κι ὅ,τι δὲν κάνουμε αὔριο τὸ ἀφήνουμε γιὰ ἀργότερα. Ὁ Ἰωάννου ἀνῆκε στὴ μειονότητα ἐκείνων πού ἔχουν τὸ αἶσθημα τῆς μοναδικότητας τοῦ χρόνου. Κάθε ἀναβολή, κάθε καθυστέρηση ἰσοδυναμοῦσε γι' αὐτὸν μὲ μερικὴ ματαίωση ὀρισμένης ἐνέργειας. "Ἐτσι ὅ,τι μποροῦσε νὰ γίνεῖ ἔπρεπε νὰ μπαίνει μπροστὰ τὸ ταχύτερο. Νὰ φωτογραφηθεῖ π.χ. στὸ σπῆτι τοῦ Λαπαθιώτη πού ἦταν στὴ γειτονιά του γιὰτὶ ποιὸς ξέρει πόσο θὰ ἔμενε ἀκόμη ὀρθό. Νὰ προλάβει νὰ γράψει γιὰ τὸν Μόδη γιὰτὶ ποιὸς ξέρει ἂν θὰ ἐνδιαφερόταν ἄλλος κανεῖς. Νὰ περάσει νὰ δεῖ τὸν Στρατὴ Δούκα γιὰτὶ ἔχει παραγεράσει. Νὰ μαλώσει με-

ρικούς φίλους του γιατί καθυστεροῦν νὰ γράψουν τὸ δυνάμει ἔργο τους. Νὰ συμβουλέψει ἄλλους πὼς πρέπει νὰ βιαστοῦν ἂν θέλουν νὰ κάνουν οἰκογένεια. Προπάντων ὅμως νὰ βάλει μπροστὰ τὰ μεγάλα σχέδια τῆς δικῆς του δουλειᾶς. Ἦταν ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ σὰ νὰ εἶχε ἐπιδοθεῖ σ' ἓναν ἀγώνα δρόμου μὲ τὸ χρόνο.

Κάτι ποῦ θὰ 'θελα νὰ πῶ ἀκόμα εἶναι πὼς ἦταν συνεπῆς στὸ λόγῳ του. Προτοῦ ὑποσχεθεῖ κάτι τὸ στάθμιζε κι ἀπὸ τὴν ὥρα ποῦ τὸ ὑποσχόταν τὸ ἔδενε κόμπο καὶ δὲν τὸ ξεχνοῦσε. Στις μέρες μας κατάντησε νὰ θεωροῦμε τὴ συνέπεια ἰδιότητα τῶν ἀφελῶν. Ὁ Ἰωάννου εἶχε κρατήσει μέσα του σὲ ἐξαιρετικὸ βαθμὸ τὸ παιδὶ ποῦ ἦταν ἄλλοτε. Μαζὶ καὶ τὴν ἀφέλεια καὶ τὴν εὐθύτητα. Στὴν ὥριμη ὥστόσο ἡλικία του ἡ συνέπεια γι' αὐτὸν ἀποτελοῦσε ζήτημα ἀκεραιότητος καὶ προβληματισμοῦ.

Ἐλπίζω νὰ ἔδωσα μὲ ὅσα εἶπα μιὰ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ λογοτέχνης τοῦ ὁποίου τιμοῦμε ἀπόψε τὴ μνήμη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δοσμένο ἔργο του, ἄφησε «διὰ ζώσης» τὴν προσωπικότητά του ἀνάμεσά μας. Προσωπικότητα ἀδρῆ καὶ πολύπτυχη γιὰ τὴν ὁποία

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

θὰ χρειαστεῖ νὰ μιλήσουν πολλοὶ ἀκόμη. "Ὅσοι τὸν
γνώρισαν ἀπὸ κοντὰ σὲ κάτι ὠφελήθησαν καὶ σί-
γουρα δὲ θὰ τὸ ξεχάσουν.

ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
ΣΕ ΠΕΝΤΑΚΟΣΙΑ ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΤΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ ΤΟΥ 1988
ΣΕ ΧΑΡΤΙ ΣΑΜΟΥΑ ΣΑΤΙΝΕ 100 ΓΡ. «ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ»
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ «ΣΤΙΓΜΗ»
(ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ 91-93, ΑΘΗΝΑ 114 73)
ΜΕ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΚΑΛΙΑΚΑΤΣΟΥ